

Andrzej Niemojewski. Upadek postępowca

Autor tekstu: **Mariusz Agnosiewicz**

Andrzej Niemojewski (1864-1921), pseudonimy: Lambro, Lubieniec A., Rokita — poeta modernistyczny, prozaik, dramaturg, publicysta, społecznik i „postępowiec”, pionier ruchu wolnomyślicielskiego na ziemiach polskich, jeden z głównych twórców polskiego religioznawstwa.

Niemojewski ukończył studia prawnicze na uniwersytecie w Dorpacie. W młodości związany był z ruchem socjalistycznym (PPSD). W latach 1892-1897 pracował w Sosnowcu jako urzędnik towarzystwa górniczo-hutniczego. Po powrocie do Warszawy w roku 1897, działał w PPS (aresztowany w 1899 r.). W latach 1904-1905 redagował we Lwowie socjalistyczno-niepodległościowy miesięcznik *Kuźnica*. W roku 1905 brał udział w rewolucji, był współorganizatorem słynnego strajku szkolnego. Po 1905 r., do końca życia, poświęcił się krzewieniu wolnomyślicielstwa i religioznawstwa, przede wszystkim jako wydawca i redaktor wolnomyślicielskiego i zbliżonego do pedecji [1] pisma *Myśl Niepodległa* oraz publicysta (*Objaśnienie katechizmu*, 1907).

Ma swój udział w zachowaniu świeckiego hymnu narodowego Polski. Polemikę związaną z hymnem rozpoczął konserwatywno-klerykalny *Przegląd Warszawski* w roku 1914, opowiadając się za kościelno-patriotycznym hymnem „Boże, coś Polskę”. Przeciwno temu stanowczo zaprotestował Andrzej Niemojewski, żądając zachowania Mazurka Dąbrowskiego, wiążąc z nim „szczególne walory emocjonalne i mobilizujące”.

Poeta

Jego debiut poetycki — *Poezje* z roku 1891 (wraz z debiutującymi w tym samym roku K. Tetmajerem i F. Nowickim) przyjmowany jest umownie za początek polskiego modernizmu. Niemojewski był „poetą o żywym temperamencie społecznym” [2], „społecznikiem z krwi i kości” [3]. Jego poezja, w sensie warsztatowym tradycyjna, powstała w klimacie oddziaływań radykalnych nastrojów i wyrażała przede wszystkim jego społeczne zaangażowanie. W cyklu poetyckim *Polonia irredenta* (cz. 1-6: 1895-96, cz. 7 w wyd. całości w 1901) dał przejmujący obraz życia i pracy górników oraz hutników Zagłębia Dąbrowskiego. *Wybór poezji* (1899, 1955), *Bajka. Poemat w 1-ej odsłonie* (1900).

Pisarz

W nowelach (*Ludzie rewolucji*, 1906) i satyrze politycznej (*Pokrzywy*, 1907) był rzecznikiem dążeń rewolucyjnych. W publicystycznej powieści *Listy człowieka szalonego* z 1899 r. zawarł ostrą krytykę pokolenia modernistów wychodzących z przesłanek ideowych, wyśmiewał hasło „sztuka dla sztuki” i artystę-dekadenta.

Zainteresowanie religioznawstwem zostało wyrażone w przekładzie (1904) słynnego *Żywota Jezusa* autorstwa E. Renana. W cyklu opowieści ewangelicznych *Legendy* (1902), które nawiązywały do Renana, przedstawił Chrystusa jako pierwszego proletariusza (po konfiskacie przez austriacką cenzurę - pod tytułem: *Tytuł skonfiskowany*). W roku 1907 napisał książkę *O pochodzeniu naszego Boga; Bóg czy człowiek? Wybór dzieł A.N. o pochodzeniu chrześcijaństwa* (1960).

Inne publikacje: *Poezje prozą* (1891), *Majówka* (1895), *Listopad* (1896), *Prometeusz* (1900), *Szopka* (1901), *Rokita* (1901), *O masonerji i masonach. Szkic popularny* (Wydawnictwo Myśli Niepodległej, 1906; kolejną broszurę o wolnomularstwie napisał w roku 1908), *Z pod pyłu wieków* (1906), *Pokrzywy* (1907), *Książd Pranajtis i jego przeciwnicy* (1914).

Dramaty: *Familia* (1898), *Dzień on, dzień gniewu Pańskiego* (1902).

Szkice literackie: *Stanisław Wyspiański* (1903), *Dawność a Mickiewicz* [Filozofia Mickiewicza. Liczby i godziny. Widma. Gwiazdy Mickiewicza. Tradycje improwizacji -książka przedstawia postać narodowego wieszczka w kontekście mistyki i okultyzmu](1921).

Przekłady: *Dzieje wojny żydowskiej Flawiusza*.

Publicysta i wolnomyśliciel

Niemojewski był przede wszystkim publicystą wolnomyślicielskim, jak pisał w 1935 r. ks. Skrudnik: "światny publicysta, długoletni redaktor i wydawca *Myśli Niepodległej*. Jednakże Niemojewski nie wytworzył stałego ośrodka propagandy wolnomyślicielskiej" [4].

Debiutował w prasie w roku 1887, na łamach tygodnika artystyczno-literackiego *Wędrowiec* (czołowe pismo polskiego naturalizmu), pisywał do *Tygodnika Ilustrowanego*, *Prawdy* (tygodnik społeczno-polityczny i literacki, czołowy organ pozytywistów warszawskich i pedecji) i *Głosu*.

Najwięcej publikował oczywiście w swojej *Myśli Niepodległej*. Było to czasopismo społeczno-polityczne, dekadówka (wydawane co 10 dni), istniejące w latach 1906-31, wydawane w Warszawie. Początkowo miało profil *stricte* wolnomyślicielski. Niemojewski atakował w nim dogmatyzm religijny. Jego *Katechizm wolnego myśliciela* wydany w roku 1909 wywołał ataki kół klerykalnych. Za swoje publikacje Niemojewski stanął przed sądem i **w roku 1911 został skazany na rok twierdzy z art. 73 kodeksu karnego** („Winny bluźnierstwu przeciwko Bogu, w Trójcy Świętej Jedynemu, przeciw Niepokalanej Bogu Rodzicy, Najświętszej Marii Panny, przeciw Zastępom Niebieskim i Świętym Pańskim; znieważenia czynnego lub zelżenia Sakramentów Świętych, Krzyża Świętego, Relikwii Świętych, Obrazów Świętych (...) znieważenie Pisma Świętego, (...) dogmatów, lub w ogóle religii chrześcijańskiej - za bluźnierstwo takie lub obrazę świętości ulegnie (...) karze ciężkich robót lub zesłania na osiedlenie, (...) zamknięcia w domu poprawy na czas do lat trzech lub zamknięcia w twierdzy do lat trzech.”).

Smutny koniec

Niestety! doszło do tego, że Niemojewski poróżnił się z socjalistami, Legionami, ludowcami oraz Żydami i skończył jako endek, antysemita i astrolog. *Myśl Niepodległa* z czasem zaczęła balansować w kierunku nacjonalistycznym i po wojnie zbliżyła się do endecji.

Jeszcze w latach 1903-1904 odbył podróż na Wschód i stamtąd prawdopodobnie przywiózł „chorobę astrologiczną”. W swych rozważaniach nad genezą chrystianizmu reprezentował szkołę mitologiczno-astrolistyczną. Napisał *Tajemnice astrologii chrześcijańskiej z 68 wizerunkami* (1913) oraz *Biblia a gwiazdy. Sto pytaństawionych biblistom oraz sto odpowiedzi dla ludzi umiejących myśleć własną głową* (1924).

Antysemityzm miał źródło w lękach narodowych w dobie walki o niepodległą Polskę i jej wyłanianiu się z niebytu politycznego - w obliczu zwątpienia w program asymilacji Żydów, jaki dawniej głosiła pedecja. W roku 1911 nazwał Żydów w Królestwie Polskim „armią piątego zaboru” (czwartym był zabór dokonany przez katolicyzm), ułatwiająca rusyfikację. W roku 1914 pisze: *Dusza żydowska w zwierciadle talmudu*. Swój program mianował „postępowym antysemityzmem”. Pisał: „Co znaczy dziś być antysemitą? Być wolnym myślicielem i służyć swemu społeczeństwu.”

W sławnym artykule pt. „Dwużydzian Polaka” deliberował nad porażką programu asymilacji: „Na gruncie drwin wytworzyło się duchowe współzycie Żydów i Polaków, Żyd powiedział Polakowi: Nie mogę z tobą nic wspólnie kochać, czcić, uwielbiać, nad niczym wspólnie cierpieć i do niczego wspólnie dążyć — ale możemy wspólnie drwić ze wszystkiego. Wydrwię ci twego Boga, twą Ojczyznę, twą tradycję i tve Ideały, tve pragnienia i tve wysiłki i obaj będziemy wyżsi ponad to wszystko. Zeszedł się żydowski kpiarz z polskim kpem i zaczęli ze wszystkiego kpić. I wytworzyło się środowisko, w którym żadna wielka idea, żaden wielki czyn nie mógł dojrzeć. Albowiem żydowski 'odczynnik' rozkładał skutecznie na drwiny wszelkie przejawy woli. (...) Tak sformułowała rzecz sfera, myśląca kategoriami politycznymi. Przypatrzmy się z kolei jak rzecz ujęto w sferze myślenia kategoriami przyrodniczymi. (...) W pewnym kółku ludzi, należących do polskiego świata naukowego, zastanawiano się nad wpływami destrukcyjnymi żydostwa. I oto jeden z nich, sięgając po porównanie do chemii, powiedział, że filosemitę można by określić jako 'dwużydzian Polaka'. Na wzór 'dwusiarczanu potasu'. (...) Połączenie czadu psychiki żydowskiej z kruszcem i duszy polskiej, zwłaszcza kruchym, sprawia, że w owym smutnym typie Polaka, Żydom oddanego — na jedną cząsteczkę polską przypadają dwie cząsteczki żydowskie. Asymilacja nie wytworzyła typu, w którym dałoby się powiedzieć, że to jest 'dwupolan żyda', to znaczy, by w Żydie asymilowanym dwie cząsteczki przypadały na jedną cząsteczkę żydowską. Polskość nie jest kwasem rozkładającym kruszec żydowski; natomiast takim kwasem jest żydowskość i polski

kruszc rozkłada. Dlatego Żyd asymilowany będzie w ostateczności brał zawsze stronę żydostwa. I dlatego filosemita przestanie być czułym na sprawy polskie, lecz będzie zawsze nadwrażliwy na sprawy, żydowskie." [5]

1 kwietnia 1920 r. w dodatku satyrycznym *Kuriera Polskiego* Niemojewski został wyszydzony przez Tuwima i Słonimskiego. W dziale „Notatki literackie” czytamy:

"Ferdynand Hoesick, *Żywot i czyny Andrzeja Niemojewskiego*, Warszawa 1920. Wyd. Gebethner i Wende. Dwa tomy. Tom I: str. LXV + 876, tom II: 648 in folio. Niestrudzony badacz naszej literatury i kultury, p. Hoesick [6], obdarzył nas monumentalnym dziełem, brak którego od dawna dawał się odczuwać. Jest nim praca o Andrzeju Niemojewskim. W obszernej przedmowie autor wyłuszcza powody i motywy napisania swego nowego dzieła: 'Czym był Palestrina dla grafiki holenderskiej, Byron dla arytmetyki, Mantegazzo dla Katarzyny II, Zygmunt Waza dla impresjonizmu, Voltaire dla chiromancji? Niczym! Andrzej Niemojewski jest zaś wszystkim.' Historia Polski jest właściwie jednym ciągiem przeczuwania, że zjawi się ów mąż, o którym autor powiada: 'O! to ty!' Dalszy ciąg przedmowy wyjaśnia stosunek Niemojewskiego do dziejów świata, po czym następuje długi szereg gruntownie opracowanych rozdziałów, z których wymienimy ważniejsze: 'Napomnienia w Piśmie św.', 'Assurbanipal i Niemojewski', 'Niemojewski a odkrycie Ameryki', 'Wilg z Wilczej jako legenda wieków', 'Czy doprawdy, czy żartami?', 'Czterdzieści cztery wyjaśnione', 'Talmud a Rozwój', 'Projekt kanonizacji', 'Aktor nazwiskiem Frenkiel', 'Komu ofiarować dar narodowy', 'Kto jest właściwie autorem poezji Mickiewicza', etc. etc. Dzieło p. Hoesicka zawiera mnóstwo barwnych ilustracji, fotografii Niemojewskiego z lat dzieciennych i jeszcze dawniejszych, kilka tabel porównawczych przekonał N., projekty pomników (zwracamy uwagę czytelnika na ciekawy artykuł w koficzu książki: 'Wawel czy Skałka?'), jednym słowem jest to encyklopedia Niemojewskiego, którą gorąco polecamy wszystkim tym, komu drogie jest imię, nazwisko i dokładny adres Wielkiego Przewodnika całego narodu — Andrzeja Niemojewskiego."

Tak skończył Andrzej Niemojewski. Za życia postępowiec i wolnomyśliciel, dziś przytaczany przez ultrakonserwatystów z Wydawnictwa Antyk i przedrukowywany przez białostockie Studio Astropsychologii. Upadek doprawdy żałosny. Jak widać zawirowania życiowe i historyczne aż nazbyt łatwo mogą skruszyć ten niezbyt gruby mur jaki dzieli patriotyzm od uprzedzeń narodowych, zaś wolna myśl i antydogmatyzm bez wsparcia sceptycyzmu mogą zmylić kurs i obrać azymut na pseudonaukowe *głębie*.

Wybrana literatura:

- E. Basara-Lipiec, *Niepodległa myśl. Rzecz o Andrzeju Niemojewskim*, Rzeszów 1988.
- Jan Szmyd (red.), *Wizerunki polskich filozofów i humanistów. Wiek XX.*, Kraków 2000.
- M. Stępień, A. Wilkoń (red.), *Historia literatury polskiej w zarysie. Tom 2*, Warszawa 1988, s. 39-40.

Przypisy:

[1] Pedecja, czyli Związek Postępowo-Demokratyczny (lub Postępowa Demokracja) - partia liberalno-demokratyczna założona w 1904 r.; skupiała głównie inteligencję; w programie politycznym wysuwała hasła autonomii Królestwa Polskiego i ustawodawstwa socjalnego; w programie rolnym - przeprowadzenie parcelacji; program oświatowy (szkoły, czytelnie, biblioteki, odczyty) i społeczny (spółdzielczość, domy ludowe, szpitale, ochronki) - realizowało Tow. Kultury Polskiej. Pedecja zwalczała endecję (Narodową Demokrację). W 1906 prawica Związku Postępowo-Demokratycznego utworzyła Polską Partię Postępową (PPP), która 1907 połączyła się z dawną lewicą Związku Postępowo-Demokratycznego i utworzyła Polskie Zjednoczenie Postępowe (PZP). [MNEP PWN 2000].

[2] *Historia literatury polskiej*, s.40.

[3] Encyklopedia Gutenberga, tom 11, s.166.

[4] M. Skrudnik, *Bezbożnictwo w Polsce*, Katowice 1935, s.8.

[5] za: F. Koneczny, *Cywilizacja żydowska*, Wydawnictwo Antyk - Marcin Dybowski, Warszawa 1995, reprint z 1934.

[6] Ferdynand Hoesick (1867-1941), syn Ferdynanda Wilhelma, historyk-biografista, publicysta, prozaik, wydawca; 1900-13 kierownik firmy wydawniczej ojca, 1922-39 współwydawca i współredaktor *Kuriera Warszawskiego*; w jego pracach biograficznych dominuje anegdota romansowa: *Życie Juliusza Słowackiego...* (t. 1-3: 1896-97), *Miłość w życiu Zygmunta Krasińskiego* (t. 1-2: 1899, wyd. 2 rozszerzone 1909), *Chopin* (t. 1-3: 1910-11, wyd. 3 zmienione t. 1-4: 1962-68), *Miłość i miłości w życiu sławnych ludzi* (1917) i in. [MNEP PWN 2000]

Mariusz Agnosiewicz

Założyciel, redaktor naczelny i publicysta *Racjonalisty*, założyciel i prezes Polskiego Stowarzyszenia Racjonalistów. Kontakt online ([GG](#), [Skype](#))

[Strona www autora](#)

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 24-07-2003)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2558) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2558>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu *Racjonalista.pl* tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl